

A dolgok egyetemes arca

Szentmártoni János: *Ulysses helikoptere*

jánlanék már egy
nemrég megjelent
verseskötetet, melynek

elolvasását fontosnak tartom – ezzel a kívánsággal nyüstölnek folyton idős pályatársak és a költészet ügyének megnyerhető kevesek. Olyat, amelyik megráz, rádöbbsent, átlényegít, s akár a só, magába szívja vörösborsban pácolt szívét az olvasónak. Kezdem megszokni, hogy másként olvasok szerkesztőként és alkotni vágyó emberként. Előbbi énem nyitottabb, befogadóbb, ám tolatódóbb is, míg utóbbi izgatottabb, feszültebb, egyszersmind kényesebb: kérlelhetetlen óvintézkedéseket tesz a lelki kórokozók behurcolása ellen. Szentmártoni elemi erejű költészete nagyon közel merészkedett hozzám, annyira, hogy eszem ágában sincs kritikát írni róla! Ilyen közelségben ugyanis unciánként változik a fonémák élettani hatása, kicsivel több vagy kevesebb, és nem forraszt, hanem roncsol a szótagnyi dózis.

Írom ezt őszintén, pedig az *Ulysses helikoptere* egyáltalán nem kimért enigmatikussággal hat, nem torpan meg a dikció, hogy egy-egy toldalékon, alakzaton, szóképen hosszan elidőzzön. Azzal, hogy Szentmártoni költészete a lehető legkevesebbet bízta technikai fortélyokra, és nem törődik a – kezdő költők számára halhatatlanná válásuk zálogának hitt – látványos poétikai bravúrokkal, olyan hatást kelt, mintha a lehető legkevesebbet bízna a nyelvre. No nem azért, mert a nyelv megbízhatatlanságát akarja szajkózni ő is, nem célja a depoetizálás.

Egyetlen elmélet sem beszélte le arról, hogy a költészet az emberi természetből fakadó igény valami nálunk hatalmasabb megsejtésére.

PARNASSZUS,
2008

Ulysses helikoptere,
nem vitás, maga a köl-
tészet, mely berepíti a

lírai ént a mítosz fölőgetett vidékeire. „Ha visszanézek, nem látok mást, / mint egy pontosan fölperzselt rétet, / ügyetlenül lekapcsolt látomást, / melynek csak az emléke éget” – írja az *Apám után (1)* soraiban. Mi történt ezzel a mitikus tájjal, s miért pont *Ulysses helikoptere*? Egyáltalán, miért éppen *helikopter*? Ki égette föl oly precízen, ki kapcsolta le a látomást róla? A kötetben minden létező önmaga ellentétéként, árnyaként, csonkán kiteljesedett potencialitásában van jelen. Ez sugárzik a címlapkép-ről, a pódiumra állított porhüvely bőrének ki tudja hány réteget tépi, marcangolja kétségbeesetten, még falra vetülő óriási árnya is vészjóslóan elkülönül tőle.

Meddig tudja lefejtetni magáról szerepeit, személyiségének kérgesedő rétegeit a világba vetett ember? A helikopter előnye a repülővel szemben, hogy egy helyben tartható, megkeresve azt a látászöveget, ahonnan a táj legélesebben vehető szemügyre. Milyen látványt nyújtanak a kötet belső tájai, az egymásba csúsztatott *lapvidékek*? Nemcsak a távolról nézve csupasz, végsőkéig lemeztelenített s így a szigorú introspekciót szolgáló nyelvezet, de az erőteljes cselekményesség, a dramaturgiailag biztos érzéssel scenírozó rendezőelv is zavarba ejti az olvasót. Mintha az a helikopter nem is Ulysses, hanem a világhírű rendezőt, Homéroszt repítené kamerástul a díszletek fölé. Homéroszt említettem? „Tehát épp elég ez a kopott ruhájú / énekes, aki maga is mintha egy ballada homályából / lépett volna ki a költészet-töltéshát napsugarába, / hogy összerakja Ulysses háborúból mesebeli viha-

[Szemle]

rokba / tántorgó alakjának – idő ködében szétszóródott – darabjait, Odüsszeuszt...” (Odüsszeusz). Ulysses figurája méltán evokálja Joyce nagyszabású barangolóregényét, hiszen a kötet „főhőse”, aki hol a Költő, hol a vissza-visszatérő árnyalak, a hajléktalan Ripolus, hol Ulysses jelmezébe bújik (de Szentmártoni korábbi szerepversciklusának Drogo kapitánya is felidéződik), s akár egy különös, retrospektív fejlődésregényben, úgy járja végig a versciklusok hétpróbás buktatóit, a lélek kiterjedéseire vetített mitikus helyszíneket.

De mi a valóság és mi a szerep? A fenti idézetből az derül ki, hogy Ulysses is szerepnagykabát Odüsszeuszhoz képest. „Azóta is baktatunk fölfelé az eposz lépcsősorán”, s miként Homérosz figurája összemontírozódik Odüsszeusz-Ulyssesével – hiszen mára mindkettő kilépett a mítoszból („ott ücsörög napokig a mítosz tövében, / egy hétköznapijaira lemeztelenített király”) –, az *Iszkázi landolás* első kalandja is megkettőzi a lírai ént. Szétválasztja a kisleányt, „akinek kézfejére rákönyököltem”, és a plasztikus: szalmakalapos, borostás, tokás, sporttáskás alakra, aki költő, ám akiből – rekvizitumaitól megszabadulva, kellekeit letépvé – a kisleány türemkedik elő. Szentmártoni addig fejt le a fullasztó kelméket, ameddig világossá nem válik, hogy a lírai éntnek nincs önálló létideje, mint hipotetikus személy alig-alig idegeníthető el a szerzőtől: ugyanolyan terhes szerep, mint bármelyik másik. A kollektív tudattalan jungi és az individuum freudi mítoszai viszont olyan szerepeket ajánlanak, melyek a legpörébb valójában állítják elénk – nem a lírai ént! –: Szentmártoni Jánost.

Szüntelen itt dünyög fejünk körül a gondolat, hogy hiszen a mitikus hősök is szerepeket testesítenek meg, még ha történetesen *szerepálmokat* is. *Shaftesbury* írja, hogy „ha nem vigyázunk, s a pusztá természetet is álarcnak véljük, még nevetségesebbek leszünk, mint azok, akiket kinevetünk”. Hogyan mutatja föl Szentmártoni „a dolgok egyetemes arcukat” (*Shaftesbury*)? Úgy vetkőzi le társadalmi szerepeit, hogy az újszülött arc a legkevésbé sérüljön. „...Kísértetek / árnyai lengnek a szí-

vem köré varrt rét fölött”: „Bulgakov éjjele”, az emlékek – Nagy László-i – bazalthege, „a Somló lidércei”, „az erdő koboldruhája”, „az assisi pillanat”, „az emlék ágnesszonya”, „a shakespeare-i téboly”, „a határidők Laokoón családja”, „a dantei idő”, az elevenen fölfaló Ninive, „a megannyi megőszült Lear király”, „a columbusi pillanat”, „egy óriásfenekű fellini-asszony” jellegzetes példák a költeményeket átszálazó mitikus tartalmú szóösszetételekre, melyeket a gyakori birtokos szerkezet erősen odaköt a személyiségmaghoz.

„A mítosz kegyes hazugsága, / hogy hiszi, még rendbe teheti / az életét.” (*Kétely*) Ezért a vándorlás testre szabott jelmezekben a szív köré varrt réteken át. Az első út Iszkázra vezet, ahol a költői önreflexió szervezi a verset. A ló mint pegazus ott dobrol és hőköl a verssorok karámjában, átugrik jelentések, jelenségek és terek vízválasztóin, valamerre „Nagy László térdepeltetett csikót szügyig”, távolabb: „Tavasza a télben: egy barna ló. / Világít és lobogva éget / ez az emlék, ez a tiszta szó, // ahogy áll a vers a tó jegén.” Az őz a befoghatatlan, eredendő tisztaságként egyszer eliramodik (*Erdei közjáték*), másszor elpusztul (*Bozsoki ősz*), emitt maga a Megfoghatatlan, amott a makulátlan szerelem unikornisa, halála túlmutat a tárgyi valóságban. A mágikus, verstermő konyhaasztal az univerzum minden pontján ugyanarra sarkall, az elmélyülésre. „Apám kihúlt keze”, mely a kötetnyitó költemény kisleánykézféjére mint a létezés szakadatlan láncolatára utal vissza, ugyancsak átível időn és távlaton. Mind-mind szimbolikus motívumsor, mely folyamatosan *történik*, az őket mozgató teremtmények jellemzője, hogy egyszerre konkrétak és gyermekei a képzeletnek, mintha Rátkay Endre pannóinak fantáziavilága szállna versbe, de leegyszerűsítve, klasszificizálva.

Szentmártoni birodalmában a tettek tétje óriási: „vers és élet síríg tartó harca” (*Számvetés*). „Mért bíztad magad a vers mentőövére akkor is, / mikor csak úsznod kellett volna boldogabb partok felé?” Ez a mondat önmagában hitelesíti a könyvet, a költői magatartást. Ha igaz, hogy „a költők meg? Istenem,

angyalom: idejük lejárt”, nem írható vers pusztán kedvtelésből, haszontalan időtöltés gyanánt. A *Számvetés* első kérdése mélyen erkölcsi indíttatású, hiszen ha helytelenül felel rá a költő, nem ússza meg az elítéltetést.

Hogyan felel? „Hát maradj fegyelmezett.” József Attila *Téli éjszakája* egészen más dimenzióba kerül ugyanettől a felszólítástól, s nincs ez másként itt sem. A válasz a megkapaszkodás „hited bokraim”, a József Attila-i értelemben vett „ostobák” és „bolondok” tanúságtétele, mely erkölcsi feladatvállalásként lendül működésbe. Ami pedig a lényeg: „így leszel fontos nekünk”, mert valóban nemcsak önmagának fontos a személyiségét kíméletlen pszichológusként felparcellázó és analizáló költő, hanem a „nekünk” közössége számára is. „Ha maradj még *emberi arc*, ki példára föltekint.”

A pszichés átvilágítás megrázó, talán legőszintébb darabjai az *Apám után* négy verse. Tapintható fájdalom a versek háttérében, mely tisztító erejű: „az emlékek bazalthegyén, / életemben először mintha / kaparászni kezdett volna bennem / a fiú, ki egykoron magára zárt”. A kisfiú, a költő igazi s a dolgok egyetememes arca kitüntetett pillanatokban „kezd kaparászni”, az apa halálakor, de „először talán akkor éreztem, / amikor kislányom két lábra állt” (*Egy hosszú rádöbbenés rövid története*). Az iszkázi mitológia a családi mítoszteremtés verseivel folytatódik, a költő versbéli lányához fűződő kapcsolatán keresztül láttatja a világ jelenségeit (*Anna, én és a világ; Anna, én és a forradalom*), melyek magukban láthatatlanok maradnának. A *Karibi turné* ciklusa pedig egy latin-amerikai kirándulást fest költői vidéknek az önépítéshez, s ez a táj a megérkezés élményével oldja föl a lobbanó feszültségeket: „ha valaki majd évekkel később újra kompikikötőt akar ott építeni, csodálkozni fog, amikor sarlója belém koppan és fölszikrázik”. S az utolsó vers, a *Dominikai búcsú* kétkedve bár, de kijelenti: „itt meglelted helikoptered”.

Nem nehéz hát egy összefüggő lírai cselekménysort belelátunk a könyvbe, a motívumok újra és újra felbukkanása, a beszélő váltogatta – néhol kényelmes, néhol szűkös, feszélyező – szerepek vissza-visszatérése és a prózaversek hangsúlyos epizálása ezt támasztják alá. Szentmártoni legnagyobb erőssége a töretlenül végigvezetett őszinte hangvétel, a kitárulkozó odafordulás és a kiváló kompozíciós érzék, mely nemcsak a versegészek megformálásában, de azok ciklusokká, kötetté szervezésében is jelentkezik. Megkapó, ahogyan az élményszerűség érzékeltetése és a pontos szerkesztés akkor is fölröppenti a verseket, mikor szinte semmilyen más eszközt nem használ a költő.

Ebben rejlik azonban a legnagyobb veszély is: időnként túlterheltek a retorikai alakzatok, mint a *Lányomnak*, az *Anyám, én nem ilyen költőt akartam*, a *Befejezhetetlen vers önmagunk állásáról* vagy a *Rípolusok éjszakája* darabjaiban. Mintha egy szónok eszköztárát szívesebben venné igénybe a szerző, mint a poétáét. A szónok nagyon is tisztában van azzal, amiről meg akarja győzni közönségét, s ő ezt nyíltan vállalhatja, de a költő legyen szerényebb, visszafogottabb, titokzatosabb. A költő gyakran túlságosan *direkt*, nyers és hirtelenszavú. Ám éppen ennek ellenére izgalmas, hogy a maguk rendhagyó pengésű, egyedi csillogású érceiben is hatnak Szentmártoni költeményei, rejtelmesen és alig megmagyarázhatóan.

Élteti őket költőjük hite, mely nélkül nincsen igazi művészet, hit abban, hogy a vers húsán és a szerző korpuszán kívül van valami szellemi, mely közös mindnyájunkban, s melyet a keresztény filozófia *istenképességnek* nevez. Shaftesbury kifejezését kölcsön véve talán ez a „dolgok egyetememes arca”, a képzelet forrásvidékén eredő mítoszok természetrajza.

FALUSI MÁRTON

[Szemle]

Gesztenyék ideje

Cseh Károly versei innen és túlnan

Mikor is van ideje a gesztenyének? Tavasszal, mikor fehér ruhába öltözik a bokrétafa? Nyáron, mikor fenségesen zöld a palástja? Ősszel vajon, mikor

BÍBOR KIADÓ, MISKOLC,
2007

színkezelés: „Sárga orsójáról / gombolyodik le / ez a szeptemberi

*Burkából barnán ébred a hold ma,
Tüske-sugara bőrbe bicsaklott,
Csillag serked tenyeredbe' helyén.*

(Gesztenyék ideje)

Vagy télen, mikor a sült gesztenye melegét tenyeremben s illatát orromban érzem? Cseh Károly verseit olvasva ezek a képek, ezek a színek, ezek az emlékek mind-mind felötlenek bennem, de nem a gesztenyék miatt: azok csak egy motívum e költő-festő papírvásznán. A tájfestésben a paletta minden színét felhasználja. Mint ha Tornyai János vagy Koszta József alkotótársa volna, csak épp nem az Alföldet pásztázza tekintete, hanem a „Bükk irdatlan berzsenyes-kék koszorúját”-t és a Bükkalját, „hol nyarunk parazsa roskad villódzva”, csodálja. Festészete nem impresszionista, nem tűnékenység a jellemzője, hanem súlya van minden szónak, teltsége minden színnek, kontúrja minden formának.

*s a szénvonó is félre vetve-dobva
úgy komorlott, mint félbe tört keresztfa,
s piroslott-sárgállt a kemence szája;
ajtaján lyukak szög-világolása.*

(Régi nagypéntek)

Idézhetnék még sorokat, kiemelhetnék jelzőket vég nélkül. A realista tollvonása: „sárgáll asztalukon a sütőtök szelete”, a festői

dél”, és a költő látomása: „a temető közepén / sárgálló kápolna”. Sárgálló – nem kísérletezés ez az igével, hanem kiérlelt eszköz. Cseh Károly stílusára jellemző az egyedi igeképzés: „tintálló kútmély”, „most a / sövény mentén újra s ugyanúgy tőgyell éron a bodza”, „elő-előbarnállik [...] fél tucat kátángkóró”, „Virágoktól azúrlík kertünk alja, / zseggell a szárúk”, „estüló ég, „bronzló nap”, „s köszöntsd a Húsvét esője után / előmorzsaló első hangyákat”, „ösvények férceit selymesült szelek söpriki már félre”. Az állapotokat leíró melléknevek egyszer igékben, másszor igenevekben elevenednek meg: hol történnek, hol cselekszenek.

Játék ez, komoly és alkotó játék a nyelvvel. Hisz más játékos elemet is belefűz a szöveg szövetébe. Gyakran él a költő alliterációval, játszik egy-egy szóalakkal. De mi lenne a költészet, ha nem a nyelvvel való játékosan mesteri bánás?

Mikor fordul a játék komoly alkotásba? Vagy soha, vagy szükségszerűen mindig. Játék, kísérlet vagy egy költői hagyomány új-jáélesztése? Tessék olvasni:

*Kerted a néma sövénnyel körbekerítve olyan lesz,
mint a keretbe fogott gyászhi; oly iszonyú.*
(Gyászhirod hozza a hó)

Radnótit visszhangozza ez a disztichon? Illyést? Vagy Babits éneklő hangja hallható? Vagy Csokonaié? Kazinczyé? Janus kiáltása a távolból? Vagy mindéi? Csak költő tud ennyire messzire visszatekinteni, messziről meghallani jajsót, ütemesen zuhogó zenét.

[124]

HITEL

Költői öntudat szólal meg verseiben, sok ajánlás idéz másokat, magyarokat s kelet-európaiakat a „balti alkonyat”-ban. Öntudatos, de programot nem ad, de nem vitáz, de nem támad. Aki hallotta már szólni Cseh Károlyt, az is csak így ítélhet: minden szava költészet, minden mondata az irodalom elkötelezettje, de nem elkülönülő, kizáró, sokkal inkább játékosan magáévá tevő.

Ciklusai a keresztény évkör szerint is rendeződnek újjétől karácsonyig. Rendre visszatérő motívum a böjt, a nagyhét, a húsvét, szent Iván napja, az ádvent szaka s a karácsonyi ünnepkör.

*Nagypéntek volt, havak utáni, napos,
megmosdott már udvar s kert is a zöldben,
friss inget váltott almafa és meggyfa,
járva-keelve csupán a szírom-habos
szél sopánkodott, és állt Érette pörben:
az Úr fia, jaj, milyen útra megy ma?!*

(Régi nagypéntek)

Köréjük szerveződik a kalendárium: az évszakok, a hónapok, a hetek, a napok. Tájékozódási pont a templom, körülötte a sírkert, „a temetődombi gesztenyefa”, a falu, a Hór-völgye, a Bükkalja s maga a hegység. Térben és időben kitágul a világ: „fehér lepelbe / burkolózva Vénusz jár talán?” A klasszikus bukolikus pogányságot egészíti ki a természetes evilágiság:

*és az alig derengő
templomtorony
mágussüvegére
csillag-, nap- s holdjeleket rajzol a hó.*

(Téli napfordulón)

Hogy mégis itt és most él költőnk – modern világunk képi motívumai is előtűnnek vagy idetolakodnak –, kell-e beszéde-sebb bizonyíték e soroknál:

*október huszonbetedikén alkonyattájban
keresztelte a menetrendszerű repülő útját
egy kósa ökörnyál*

(Kései jegyzet)

Hosszú-hosszú időn át a Miskolcra érkezőt a vasútállomás igen morcosan fogadta – hol van ma az iparváros? –, s Cseh Károly versében mégis fölfénylik a szépség:

*Letaposott
ezüstszerű
kápolnavirágok
szálaiként
ragyognak
a sínek*

(Tiszai pályaudvar, augusztusi éjjel)

Hol a költő? Megjelenik-e hunyorgó szeme, arca derűje, férfias tartása? Szemérmesen rejtekezik az ember. Csupán egy fénykép darabjain időzhet el tekintetünk: „Imára kulcsolt kezeimet lásd ma: / súlyosak, mint a barmok páros járma” (*Tavaszi triptychon*). Szerelmes vallomása is ugyanilyen szemérmesen erotikus.

És férfiszemérmével szól a korosodásról is. Itt a gesztenye beérésének ideje, „ahogy ötvenen túl hajlik a szív is földhöz közelebb”, „ahogy testben hunynak ki sorra a sejtek”. A költő metaforával szól az élet és halál mezsgyéjéről, a piktór rossz előérzettel színez, az ember önfegyelemmel néz s figyel: „Pöttyönként rozsdáll a szív.”

Bertha Zoltán érző és értő sorai vezetik be és ajánlják a kötetet: „Hely- és szívközelségben fénylenek Cseh Károly szavai. A lírai vers ősi jogát képviselik...” A színek nem, de egy-egy motívum és mozzanat fölfölvillan Koscsó László rajzainak érzékeny rezdülésében.

TÖLTÉSSY ZOLTÁN

[Szemle]

Új utat jár

Kalevi Wiik: *Az európai népek eredete*

(Fordította Kádár György)

Kalevi Wiik már néhány évtizede köz-
zétette azt a hipotézisét,

melyben a finnugor (uráli) népek területeit, egykori elterjedtségük földrajzát megrajzolta, s ezt a hipotézist elsősorban nyelvi alapokra helyezte. Majd újabb tanulmányok során ezt a hipotézist továbbfejlesztette, további érvekkel bővítette, kezdetben elsősorban nyelvi alapokon, nyelvészeti érvekkel. Feltételezései szerint mintegy tízezer évvel ezelőtt egész Európa északi felén uráli népesség élt, a Britszigetektől Nyugat-Szibériáig, illetőleg európai déli határunk vonala Közép-Németország, Lengyelország déli határán haladt, Ukrajnáig és a Fekete-tengerig elnyúlva. Ezután (7–8000 évvel ezelőtt) különféle és erőteljes, nagy horderejű népességmozgások következtek, melyek sok változást hoztak a mai Európa egykori területein (erről még lásd lentebb) az ott élő lakosok, földművesek, vadászok számára mind életmódjukat, mind lakhelyüket, mind pedig nyelvüket és nyelvcsereiket illetően.

Az ezekre a változásokra vonatkozó állításokat, valamint az uráli népesség korábbi elterjedtségét körvonalazó leírásokat később maga Wiik – és vele együtt vagy az ő munkásságára hivatkozva néhány más kutató – még szélesebb alapokra igyekezett visszavezetni. Ebből született meg végül ez a könyv. A teljesebb megalapozottság azt jelenti, hogy Wiik egyrészt kibontakoztatta a nyelvészeti vizsgálódásokat, további megfigyeléseket és összefüggéseket vont be a képbe, másrészt azt is jelenti, hogy összefogott más tudományterületekkel, s az őstörténetekben érdekelt egyéb tudományok (régészet, művelődéstörténet, genetika, antropológia) ide vonható eredmé-

NAP KIADÓ,
2008

nyeit is beillesztette a hipotézisbe, mely ezáltal egyre kerekébbé és

meggyőzőbbé vált.

Ennek ellenére maradunk azonban a *hipotézis* szónál. Két okból is. Maga Wiik sem állítja, hogy biztosan így történtek a dolgok. Hanem azt hangsúlyozza, hogy összegyűjtötte mindazt, ami efelé mutat, és hogy ez elég soknak látszik. Másrészt a tudományos közvélemény megoszlik: vannak, akik mindezt elfogadják, vannak, akik nem. Ez utóbbiak elsősorban a finnugor tudományág képviselői, az előbbiek meg inkább azok, akik másféle irányokat keresnek, és Wiik könyvében, e munka részleteiben és egészében találnak is. Társadalmilag ez utóbbiakat jobbra azok a körök támogatják (elsősorban Finnországra gondolhatunk itt), amelyek szívesen látnak olyan – nem délibábos – elméleteket, köztük őstörténeti jellegűeket, amelyek a finneket közelebb vonhatják Európához, Nyugat-Európához.

Az elfogadhatóság mércéje napjainkban már adott általában, ezt a nyelvészeti kutatás nemzetközileg érvényes normái határozzák meg. A dilettáns tudományosságnak ott nincs helye. Wiik művének azonban van.

Wiik műve alkalmas arra, hogy tudományos viták alapját képezze. És ez meg is történik. Tehát nem azok közé a munkák közé tartozik, melyekkel nem foglalkoznak tudományos vitákban. Akár azért nem, mert látványosan, levezetésekben ugyan tudományosnak tetsző, olykor igen vaskos könyvek ezek, mégis eleve tudománytalannak tarthatók, akár pedig azért nem – s itt egy másik típus következik –, mert az ismeretelméletben „üres lehetőség”-nek nevezett (vö. G. Doerfer) kategóriába tartoznak, ahol a munkák té-

ziseiről nemcsak az állapítható meg, hogy nem alkotnak zárt, összefüggő rendszert, hanem az is, hogy a téziseik nem bizonyíthatók. – Ez a nem bizonyíthatóság ugyan vonatkozhat a Wiik-könyv több megállapítására is, ám sok esetben vonatkozhat a tudomány által már elfogadottnak minősülő állításokra is, mert mindent nem lehet bizonyítani, még ha az valós is egyébként. Viszont az előbbi tézis-jellemző, tehát a zárt rendszer, az összefüggések megléte, a megfelelő, követhető és logikailag elfogadható következtetések rendszere megvan e műben. Éppen ezért egyértelmű: a Wiik-könyv vita tárgya lehet, tudományos viták alapját képezheti.

Viták tárgyává már vált is Wiik munkája. Főleg külföldön, a hazai szakirodalomban inkább csak utaltak rá. Például itthon azon az alapon, hogy Pusztay János alapnyelvelmélete megalapozhatja vagy megalapozhatta azt az elméletet, amelyet Wiik-elméletnek mondanak. (Pusztay szerint Eurázsia északi területén őshazák és alapnyelvek láncolatát lehet feltenni. Ő az alapnyelvet mint különböző típusú nyelvek szövetségét képzei el.)

Vitatták már az elmélet egészét is, tehát azt is, amit Wiik munkáira alapozva K. Julku egész teóriává fejlesztett, valamint a Wiik-műnek egyes részeire is esett már reflektorfény. Többen vitathatónak tartják (a hazai szakirodalom némely megjegyzése, rövidebb értékelése vagy értelmezése is jelzi ezt) a benne levő nyelvészeti részkérdések egy részét, talán többségét. Nem hiszem, hogy le lehetne zárni egyhamar e problémákat. Úgy látszik, a kialakulófélben levő vélemények szerint, hogy a Wiik által leírt hangváltozások és hangzásbeli különbségek – melyek összességükben nyomós érveként szerepelnek a teória megerősítésében – más okokkal, azaz egy nyelv (nyelvcsalád) belső változásaival, elmódosulásaival is megmagyarázhatók, nem csupán (a Wiik-rendszerben feltett) kontaktusok következményeiként. Ha a Wiik-elmélet tudományosságát (nem pedig bizonyítottságát vagy bizonyíthatóságát) vizsgáljuk, s most itt éppen azt tesszük, akkor ezt az „is”-t kiemelhetjük, hangsúlyozhatjuk. Nem zárható ki a

Wiik által vázolt kontaktus mint ok (e kutatói vélemények, ellenvélemények, kritikák szerint sem), hanem az az egyik lehetséges magyarázati lehetőség. Annak ellenére, hogy lehetséges a másik ok is, az olyan ok, amely az eddigiekbe, az eddigi magyarázatokba beleilleszkedik. Akkor pedig mindebből az látszik, hogy ezek az újabb nézetek is potenciális tudományos eredmények, és érdemesek a további vizsgálatokra, melyek akár meg is erősíthetik majd.

Hogyan lehet a további vizsgálatokat vezetni? Semmiképp sem könnyű, ha nincs kezünkben az eredeti munka. Magyarul is, hogy a finn műhöz minél több kutató – minél több tudományterületről – jól, biztonsággal hozzáférhessen. Hogy egészeivel is, részleteivel is lehessen foglalkozni úgy, hogy egészen pontos ismereteink legyenek róla, s közvetlen – nem pedig olykor többszörös közvetítésű – hivatkozási alap lehessen a mű.

Olyan téma ez, amely egyáltalán nem előzménytelen a tudomány(ok)ban. Az induráli problematikát már kutatások nagy száma igyekezett tető alá hozni, e kutatások egymásra épültek részben, részben önálló utat jártak (mint Szabédy László őstörténete), és semmi sem zárult le. Új utat jár e vonalon Wiik is.

Visszatérnék most még a Wiik-elméletre, a második (eddig itt még el nem mondott) felére. Ez az a rész, amely egyre több más tudományterületről vett szakmai kiegészítést kívánt – és kapott. Genetikai kutatásokból, régészetiékből merített, antropológiai eredményeket használt fel Wiik, olyanokból, amelyeket felhasználhatott, mert – tőle függetlenül – ugyanebbe az irányba mutattak. Mindezek alapján a kialakult teória az, hogy a finnugor népesség (foglalkozásukra nézve többnyire vadászok) akkori lakhelyeikről, tehát a mai Európa északi feléből, hosszú sávból, észak felé kezdtek menni, tömegesen átvonulni, akkor, amikor a Balkánról a földművelés északabbra kezdett húzódni az éghajlati viszonyok, változások miatt (Kr. e. 5500 körül kezdődött ez). A földművelők nyelve indoeurópai volt, a népességmozgás hatása, következménye pedig Wiik szerint: a finnugor

[Szemle]

nyelvet beszélők nyelvüket indoeurópaira cserélték (a presztízsnyelv hatása itt is, a továbbiakban is nagy jelentőséghez jut). Azonban „hibásan” sajátították el az indoeurópai alapnyelvet: így keletkezett a feltevés szerint a három nagy (indoeurópai) alapnyelv: a germán, a balti, a szláv. Az előbbieken említett (és így is, úgy is megmagyarázható) hangváltozási leírások Wiiknél ezekre vonatkoznak, így például ilyen a germán nyelvek hangtörténeti sajátosságainak a finnugoros vonásokból való levezetése, a germán nyelvekben finnugoros (hangtani) vonások kimutatása.

A fordítást nagyon jónak tartom. A finn szöveg ismerete nélkül mondom ezt, a könyv magyar kiadását mint önálló szöveget értékelve. Nemcsak világos – egy ilyen nehéz és sokrétű területen – és nem is csupán szabatos, hanem követhető, jó olvasmány. Még az absztrakt kategóriák, fogalmak, definíciók és definíció jellegű magyarázatok is egyértelműek, jól megérthetők.

Mi nem viszi előbbre a tudományt?

Az, ha nincsenek előreívő új elgondolások, új ötletek és régi kérdésekre új javaslatok. Valamint az, ha vannak új kutatási eredmények, de azokat nem ismerik, esetleg csak hallomásból idézik, félremagyarázzák, mások véleményét továbbítják róla, s eközben torzul az eredeti mondandó. Az új művek semmibe vevéséről, agyonhallgatásáról meg ne is beszéljünk. De Wiik munkájával kapcsolatban ez utóbbiról nincs is szó. Meg kellett jelennie, lehetőleg a kutatók anyanyelvén készült fordításban hozzáférhetővé kellett válnia ennek is, mint minden olyan műnek, amely vitákat ébresztett, ébreszthet a világban. Mert Wiik új elgondolásai, régi kérdésekre adott új javas-

latai megismerendők. A magyar kiadással elkerülhetők akár a tájékoztatásból fakadó, akár az esetleg szándékolt félremagyarázások, rosszul idézések is, melyek a hozzá nem férhető és újdonságot vagy új szemléletet hozó könyvek nyomán mindig megjelennek.

Jó olvasni a Wiik-könyvet. Jó elképzelnie az olvasónak, akár maga is kutató, akár érdeklődő olvasó, hogy van egy tudós, aki évek, évtizedek óta dolgozik egy teórián megalapozott tudással, és mind többet és többet képes hozzátenni a saját szakma és a rokon szakmák eredményeiből, miközben az egész elmélet ezek nyomában egyre inkább meggyőződésévé válik. Más tudományterületeken szétnevezve újra meg újra megtalálja azokat a mindenkor újabb kutatásokat és eredményeket, melyek szintén ezt az egész elméletet erősítik, amelyek kiterjesztik érvényességi körét. A Wiik-könyv ilyen, sorra veszi a saját tudományterületéről hozott, összefüggő rendszerbe zárható érveit, majd akár filológiaiainak mondható, mindenképpen egzakt alapossággal végighalad a közeli tudományos szakterületek idevonható megállapításain és elméletein. Meggyőző mindez. Nem feltétlenül abban, hogy a leírt több ezer éves dolgok bizonyosan így történtek, hanem abban, hogy történhetek így is. Ahogy ezt maga Wiik is mondja. Bizonyítani lehetetlen, történhetett másképp is, de történhetett a könyvben leírtak szerint is – s ez utóbbi vált a tudós saját, erős meggyőződésévé.

A mű eddig az eredeti finn után észt, litván és angol nyelven jelent meg, most – a Nap Kiadó jóvoltából – magyarul.

GALLASY MAGDOLNA

A Hitel augusztusi számának szerzői

<i>Ablonczy László</i> (1945) Budapest	<i>Falusi Márton</i> (1983) Budapest	<i>Koltay András</i> (1978) Budapest
<i>Bakos Kiss Károly</i> (1977) Beregújfalu	<i>Gál Sándor</i> (1937) Kassa	<i>Lukács László</i> (1950) Székesfehérvár
<i>Both Balázs</i> (1976) Sopron	<i>Gittai István</i> (1946) Budapest	<i>Marosi Gyula</i> (1941) Budapest
<i>Cs. Nagy Ibolya</i> (1946) Debrecen	<i>Halassy Csilla</i> (1969) Heves	<i>Somodi Zoltán</i> Budapest
<i>Cserép László</i> (1955) Veszprém	<i>Kiss Dénes</i> (1936) Budapest	<i>Töltéssy Zoltán</i> Boldva